

УДК 32.01:327.84 (430)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТАЄМНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ТА ЇЇ ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ

Костюк Д.А.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано поняття та історію вивчення таємної дипломатії. Значну увагу приділено причинам використання таємної дипломатії при здійсненні зовнішньої політики держав. Розглянуто основні недоліки використання таємної дипломатії. Досліджено основні складові компоненти таємної дипломатії. З'ясовано роль таємної дипломатії у розв'язанні як локальних, так і глобальних конфліктів.

Ключові слова: Таємна дипломатія, Німеччина, Перша світова війна, вирішення конфліктів, складові таємної дипломатії.

Постановка проблеми. В статті охарактеризовано основні компоненти таємної дипломатії («закриті» конференції, підписання таємних договорів, усні та негласні інструкції (дипломатам, послам, довіреним особам, емісарам), листування таємними каналами та ін.) і досліджено особливості її функціонування у міжнародних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних аспектів таємної дипломатії займаються в основному британські та американські вчені. Втім, і ці дослідження далеко не є вичерпними. Значний внесок у вивчення таємної дипломатії зробив професор Школи міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні Ентоні Веніс-Ст. Джон, який є автором багатьох статей з аналізу таємної дипломатії, з яких необхідно виділити дві найбільш важливих для її розуміння, а саме «Непублічна дипломатія: стратегічне використання кількох каналів переговорів у врегулюванні конфлікту на Близькому Сході» (2001 р.) [13] та «Непублічні переговори: Міжнародна торгівля у тіні» (2006 р.) [12].

З-поміж дослідників, роботи яких зробили вагомий внесок у вивчення таємної дипломатії, варто згадати професора Оксфордського університету Корнелія Бйолу, чия праця «Етика таємної дипломатії: контекстуальний підхід» (2013 р.) [4], демонструє неординарний підхід до вивчення таємної дипломатії, пропонуючи крім викладу

теоретичного матеріалу, аналіз етичності використання самої таємної дипломатії.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Після завершення Першої, та особливо Другої світової війни, проблема вивчення та аналізу таємної дипломатії постала як ніколи гостро, оскільки потрібно було не тільки пояснити, що дало змогу Німеччині відновити військову та економічну могутність, знайти союзників та почати агресію, але й сформулювати теоретичну базу, яка розкривала більшість аспектів титульної проблеми. Втім, досліджуючи таємну дипломатію в історичній ретроспективі, що було важким завданням, оскільки навіть через понад 70 років після завершення Другої світової війни, значна кількість надзвичайно важливих для розуміння поставленої проблеми документів залишається у закритому доступі, вчені не приділили достатньої уваги дослідженню таємної дипломатії в теоретичному аспекті, визначенню її цілей, складових, переваг, обмежившись в основному аналізом цих компонентів тільки у прив'язці до конкретного історичного прикладу. Саме тому, брак наукової літератури, в якій би описувалася таємна дипломатія в теоретичному аспекті, значно ускладнює дослідження та вивчення таємної дипломатії загалом.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати компоненти таємної дипломатії, та розглянути особливості функціонування таємної дипломатії.

Виклад основного матеріалу дослідження. 8 січня 1918 р. президент США Вудро Вільсон під час своєї промови перед Конгресом, виголосив знамениті 14 пунктів, в яких найважливішим завданням визначались необхідність змін в практиці світової дипломатії, а саме проведення відкритих переговорів, після яких зникла би потреба у використанні приватних переговорів та домовленостей, а дипломатія би здійснювалась прозоро та публічно, під контролем громадськості. Ідея про те, що підписання та ратифікація всіх міжнародних договорів повинна здійснюватися парламентами, прозвучала незадовго після завершення Першої світової війни, що дало змогу переконати у необхідності змін навіть людей, які раніше абсолютно не цікавилися не тільки міжнародними відносинами, але й політикою загалом.

Втім, вже пройшло майже сто років з дня завершення Першої світової війни, але таємна дипломатія, у різних видах, залишається ключовим методом здійснення міжнародних відносин та розвитку стосунків між державами. Протягом цього часу, таємна дипломатія значно еволюціонувала, хоча необхідно відзначити надзвичайно малий рівень вивченості таємної дипломатії як явища. Існує надзвичайно багато матеріалів, в яких описується поняття дипломатії та його складових, її завдання та методи, але практично відсутні будь-які аналітичні матеріали щодо найефективнішого знаряддя міжнародних відносин, а саме таємної дипломатії. Оскільки таємна дипломатія, її засоби, цілі та методи еволюціонували, особливо після завершення Другої світової війни, деякі теоретичні аспекти доцільніше ілюструвати прикладами не тільки з історії Німеччини, але й інших країн та інших часових періодів, що дасть змогу більш повно розкрити суть таємної дипломатії та її компонентів.

Професор Тель-Авівського університету Аарон Кліман визначає таємну дипломатію як переговори, в яких беруть участь дві чи більше країни, які переслідують винятково мирні цілі в зовнішній політиці, і яка виражається в комунікаціях та таємних угодах настільки чутливих, що унеможливує їхнє поширення серед міжнародної спільноти та внутрішньої аудиторії [7, с. 10]. Втім, таємна дипломатична діяльність Німеччини, яка призвела до початку двох світових воєн певною мірою спростовує дане твердження. Таємний протокол до пакту Молотова-Ріббентропа, система союзів Отто фон Бісмарка доводить, що основне завдання таємної дипломатії полягало все-таки у підписанні договорів та угод, спрямованих на покращення становища самої Німеччини на випадок війни. Втім, після завершення Другої світової війни, таємна дипломатія почала використовуватися і для вирішення міжнародних конфліктів, які неможливо вирішити іншим шляхом. Тому, це твердження можна вважати тільки частково вірним, оскільки таємна дипломатія і досі може використовуватися для планування агресивних кроків у зовнішній політиці.

Деякі інші вчені, зокрема професор Школи міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні Ентоні Веніс-Ст. Джон визначають таємну дипломатію як офіційні переговори, які веде керівництво держави за закритими

дверима. Завдяки таємній дипломатії, політики мають на меті виконання більшості цілей зовнішньої політики через різноманітні методи, наприклад компроміс, переконання та погрозу війною. Це визначення набагато краще передає суть таємної дипломатії, головною метою якої і є пошук вирішення проблем зовнішньої політики різноманітними, не завжди прийнятними для публічної дипломатії засобами.

Активізація вивчення таємної дипломатії була спричинена початком Першої світової війни у 1914 р. До того, мало вчених вивчали, чи тим паче критикували таємну дипломатію. Таємність сприймалася як частина дипломатії. У європейських державах, здійснення міжнародних відносин відводилось тільки професійним дипломатам та службовцям, і в цю сферу не втручалися ні парламент, ні публіка.

Початок війни не тільки спричинив перегляд практики застосування таємної дипломатії, в основному через те, що парламенти держав знали надзвичайно мало про таємні домовленості, але й також визначив необхідність обмеження династичної дипломатії через те, що більшість монархів були прямо залучені у міжнародні відносини. Зміни в особистих відносинах між монархами означали те, що відносини між державами покращувалися чи погіршувалися, як наприклад, напруження чи нормалізація стосунків між царем Миколою II та кайзером Вільгельмом II напряду впливали на офіційні відносини між державами. Німецький кайзер також мав погані стосунки зі своїм дядьком, королем Англії Едвардом VII, що впливало на всю його політику по відношенню до Англії.

Саме ці негативні риси, в яких звинувачували таємну дипломатію, змусили вчених не тільки по закінченню, але й під час війни приділяти все більше уваги дослідженню таємної дипломатії, що дозволило б зрозуміти її як явище, причини її виникнення, та можливі шляхи зменшення кількості таємних угод і домовленостей у зовнішній політиці. Але брак інформації змушував в основному звертати увагу на більш давні вчення, в часи, коли відбувалося формування класичної дипломатії. Так, у 15 ст. французький дипломат Філіп де Коммін запропонував теорію, згідно з якою, не тільки дипломатичні відносини повинні бути здійснюватися досвідченими та професійними дипломатами, а не керівниками держав [8], але й те, що міжнародні відносини повинні бути захищеними від публічного тиску, що по суті виправдовувало здійснення таємної дипломатії.

В Італії, в період Ренесансу, таємність була обумовлена питанням виживання. Через постійний тиск з боку ворожих держав, італійські міста-держави змушені були здійснювати дипломатичні відносини з великою послідовністю та обачністю. Успішний дипломат, який був здатний виконати своє завдання без привертання зайвої уваги, цінувався більше, ніж успішний генерал.

Використання таємної дипломатії виправдовував і великий італійський мислитель Ніколо Макіавеллі. У своїх есе, він наголошував на важливості таємності в діяльності послів та посланців. Він фактично заснував концепцію «Реальної політики», в якій наголошував на необхідності політики та дипломатії базувати

тися «перш за все на силі та на практичних і матеріальних факторах та переконаннях, а не на ідеологічних, моральних і етичних поняттях» [9, с. 420]. Іспанський посол Антоніо Де Вера також наполягав на тому, що таємність є основою всіх важливих переговорів [2, с. 91]. Таємність була основою успіху, а також, дозволяла запобігти інтригам ворогів.

Проте найбільший вклад у розвиток дипломатії зробив кардинал Рішельє. У своєму «Політичному заповіті» він розробив доктрину національного інтересу, в якій наполягав на важливості постійної дипломатичної діяльності, при верховенстві національного інтересу. Він зазначав, що для добробуту країни потрібно постійно вести переговори, чи таємно чи відкрито, в різних місцях з різним темпом та інтенсивністю. Таємність разом з прозорістю у договорах визначалась як необхідність для успішних переговорів та довготривалих домовленостей. Рішельє визнавав величезну роль таємності, яка надавала змогу працювати в мирній атмосфері, де можна було досягати довіри [2, с. 116].

Як можна побачити, більшість дипломатів та політиків, починаючи з епохи Середньовіччя, виправдовували використання таємної дипломатії, яка надавала багато переваг, в порівнянні зі звичайними публічними переговорами. Державний інтерес вимагав використання всіх можливих методів задля реалізації поставлених цілей, і саме тому, до початку Першої світової війни поняття про неприпустимість використання таємної дипломатії не ставилось взагалі, оскільки вона вважалась невіддільною частиною самої дипломатії. Це підтверджує і американський державний діяч Генрі Кіссінджер, який сам активно використовував таємну дипломатію, будучим державним секретарем США з 1973 р. до 1977 р. Він зазначав, що використання таємної дипломатії необхідне для національної безпеки будь-якої країни, і це є також шляхом забезпечення порядку та стабільності в міжнародній системі [3, с. 160]. Він вважав, що дипломати повинні шукати взаємно прийнятні поступки у переговорах, і наголошував при цьому на тому, що таємність та конфіденційність дозволяє сторонам вести переговори, не будучи під впливом внутрішньодержавного тиску. Таємність також звільняє дипломатів від «приспособлення до критеріїв, попередньо встановлених критиками та ЗМІ» [3, с. 199].

Головна мета таємної дипломатії є надзвичайно простою: досягнення поставленого завдання будь-якими невійськовими методами. Саме використання таємних контактів, переговорів та листування свідчить про те, що предмет обговорення, в більшості випадків є юридично або морально неприйнятним для цього суспільства, і не завжди відображає панівні настрої в суспільстві. В світовій історії, в більшості випадків, таємні переговори відбувалися для вирішення проблем так чи інакше пов'язаних з майбутньою війною – пошук союзників, підписання союзного договору між державами, навіть контакти між керівництвом генеральних штабів воюючих держав. Таємні переговори, які проводяться під час особистих зустрічей та конфіденційного листування, надають великий простір для маневру договірним сторонам, які можуть бути впевнені,

що уникнуть громадського осуду, навіть якщо за певний період часу результатами цих таємних домовленостей будуть опубліковані.

Таємні переговори також надзвичайно ефективний інструмент для підтримання стабільності міжнародного середовища. Наприклад, якщо відбуваються переговори щодо можливого союзу, або при вже підписаному договорі про союз, відбуваються додаткові переговори щодо обсягів та часових рамок майбутньої співпраці між державами, то конфіденційність це найважливіша та найнеобхідніша характеристика таких переговорів. Секретність у таких переговорах дозволяє унеможливити пошук противником союзників, та проведення мобілізації власної армії, що може привести до ескалації конфлікту. Як приклад можна навести ситуацію, що поки існувала система таємних союзів Отто фон Бісмарка, Німеччині вдавалось уникнути війни, але після приходу до влади кайзера Вільгельма II, та як наслідок проведення більш агресивної зовнішньої політики, початок великої європейської війни став більш імовірним саме через існуючу блокову систему в Європі.

Таємна дипломатія є надзвичайно важливим інструментом для вирішення не тільки проблем у стосунках між двома державами, але й кризових ситуацій, коли на порядку денному стоїть безпека значної кількості країн. Правда тут потрібно зазначити, що значну роль у таких переговорах відіграє тип режиму у договірних країнах. Існує менша імовірність, що країни з демократичними режимами взагалі будуть брати участь у таємних переговорах, адже з часом, після опублікування, це може доволі відчутно вплинути на рейтинги керівництва всередині країни, і навпаки, країни з диктаторськими режимами надають перевагу використанню таємних переговорів при здійсненні зовнішньої політики [6, с. 15]. Цей фактор напряму впливає на позиції держав вже під час самих переговорів. Демократичним країнам вкрай важливим є елемент публічності, тобто результат, який потрібно показати своїм громадянам, щоб уникнути електоральних негараздів. Тому вони більш здатні йти на негласні поступки тоталітарним державам, задля отримання результату, який би можна було показати виборцям. Для диктаторів, з іншого боку, публічна сторона переговорів, є нічим іншим, як простим питанням особистого престижу [6, с. 8].

Таємна дипломатія при вирішенні конфліктів також активно застосовується малими державами, для підвищення своєї міжнародної політичної ваги. Малі держави володіють кількома важливими активами, які необхідні для успішного здійснення таємної дипломатії: відсутність політичних упереджень та обмежена сфера їхніх регіональних чи глобальних амбіцій [4, с. 3]. Так, Угорщина виступала як посередник між США та Північним В'єтнамом у 1966 р., що було особливо важливим через тимчасове перемир'я у воєнних діях. Посередництво Катару допомогло встановити таємний канал переговорів між США та Талібаном у 2012 р., що дозволило сторонам досягнути певних кроків в очікуванні переговорів щодо закінчення війни в Афганістані.

Очевидно, що використання таємної дипломатії надає державам доволі значну кількість пере-

ваг, що і змушує державне керівництво робити вибір на користь використання саме таємних та непублічних переговорів. Використання менш публічних засобів у переговорах дозволяє вирішувати конфлікти через те, що вони дають змогу вийти з глухих кутів у публічних переговорах. Так, професор Університету Джорджа Мейсона Д. Пруїт, у своїх працях зазначає, що таємність надає країнам більшу гнучкість, звільняючи їх від «ефекту аудиторії», який притаманний публічним переговорам, де політики просто перефразовують вже використані аргументи, та дають «промови у галереї», з метою зменшити внутрішньодержавні занепокоєння [1].

Таємні переговори також активно використовуються в до переговорній стадії, щоб відслідковувати ситуацію, коли ж актори будуть готові закінчити конфлікт. Таємність зменшує ціну початку переговорів, оскільки вимог учасників можна буде уникнути або зменшити, та публічна репутація учасників не постраждає, якщо переговори проваляться. Гнучкість таємних переговорів таким чином пропонує очевидні переваги для відкритих переговорів. Наприклад, візит третього президенту Єгипту Анвара Садата в Єрусалим у 1977 р., який привів до підписання формального мирного договору між Єгиптом та Ізраїлем, був організований завдяки таємним переговорам між МЗС Ізраїлю Моше Даян та прем'єр-міністром Єгипту Хасаном Тухамі. По суті, всі переговори між Ізраїлем та Палестиною, чи арабськими державами були організовані завдяки таємній дипломатії, як то угоди в Осло 1993 р., тому що ні палестинський, ні ізраїльський лідери не могли почати відкриті переговори через внутрішньодержавні складності.

Таємна дипломатія також залишається найефективнішим засобом для нормалізації стосунків з колишніми противниками. Затяжна ворожнеча з іншими державами вимагає значного політичного капіталу для подолання цієї ворожнечі, який не всі лідери хочуть використовувати, особливо якщо відсутні чіткі переваги внаслідок покращення таких стосунків. Як зазначав американський державний діяч Генрі Кіссінджер, значний поворот в американській зовнішній політиці відбувся завдяки поїздки президента США Річарда Ніксона в Китай у 1972 р., що стало можливим тільки завдяки таємним дипломатичним контактам. Кіссінджер писав, що «Китайсько-американські відносини змінилися з різкої ворожнечі та ізоляції до фактичного альянсу за майже півтора року, що дозволило забезпечити нову структуру миру» [4, с. 3]. Політичні та економічні вигоди для обох країн були настільки очевидними, що спроби обох країн досягти нормалізації стосунків були більш важливими, ніж антагонізм між ними.

Таємна дипломатія відіграє важливу роль у можливості попередження небезпечних ескаляцій та конфліктів, шляхом захисту репутації уряду від політичних принижень та шкоди. Так, американський вчений С. Еллеман наводить приклад про договір між СРСР та Китаєм у 1920 р. про Східну Китайську залізницю, що привело до значного міжнародного скандалу. У 1919 р. СРСР передав Китаю контроль над залізницею без будь-яких компенсацій, але вже через рік повернув собі повний контроль над нею. Це викликало шквал обурення в бік СРСР, осо-

бливо на тлі закликів самого СРСР до світових держав про відмову від їхніх концесій у Китаї. Китайське керівництво не втручалось в цей конфлікт, тому що існував секретний договір між Китаєм та СРСР, який передбачав саме передачу під контроль СРСР цієї залізниці, і його оприлюднення могло серйозно підірвати легітимність китайського уряду [4, с. 3].

Як можна побачити, таємна дипломатія була і залишається незамінним інструментом зовнішніх зносин, переваги якої компенсувати за рахунок відкритих переговорів практично неможливо. Втім, використання таємної дипломатії має і значну кількість недоліків, які в певних випадках можуть стати причиною значного загострення ситуації.

Хоча таємна дипломатія може значно зменшити ціну початку самих переговорів, обмеживши вимоги сторін для початку цих переговорів, самі сторони, буває, не завжди прагнуть вирішити конфлікт. І тому, таємна дипломатія може бути використана для затягування переговорів, тобто по суті проведення «переговорів заради самих переговорів», які не приведуть до будь-якого рішення, але займуть значний відрізок часу, і що може значно зашкодити одній з сторін переговорів. В цьому випадку, таємна дипломатія не є гарантією прийняття будь-якого рішення. Вона не в змоззі змінити позиції сторін, і тому не завжди є панацеєю для вирішення конфлікту, а публічний тиск, який би зміг певною мірою повпливати, в цій ситуації відсутній.

Велика проблема може виникнути тоді, коли одночасно використовується два канали переговорів – публічний та непублічний. Якщо сторони займають дві протилежні позиції щодо одного питання, чи обговорюють на непублічних переговорах можливі рішення, які неможливо буде прийняти на публічних переговорах, перед сторонами виникає проблема визначення того, які саме рішення прагнуть імплементувати, що може вилитися в серйозну кризу довіри між сторонами. Також, занадто велика кількість каналів, які одночасно використовуються, можуть привести до неузгодженості в дипломатії, що може вплинути на її ефективність, значно ускладнюючи процес переговорів [11, с. 23]. Якщо сторони використовують два канали ведення переговорів, одна з сторін може прийняти рішення надати перевагу тому каналу, де її можливий виграв буде більшим, і тому вона може почати використовувати непублічні переговори для політичних торгів, що аж ніяк не сприятиме ефективному веденню переговорів.

Політична ціна ведення таємних переговорів для керівництва держави завжди може виявитися занадто великою, навіть якщо переговори були успішними. Так, таємна дипломатія дозволяє уникнути шкоди репутації, якщо переговори були провальними, але у протилежному випадку, і навіть якщо домовленість була формалізована через публічні переговори, політичний рейтинг керівництва держави може значно постраждати. Так, після домовленостей в Осло у 1993 р. і мешканці Палестини, і мешканці Ізраїлю критикували уряди своїх держав через занадто великі поступки. Згодом, після чергового загострення ситуації в регіоні, публічна підтримка цих домовленостей впала до мінімуму [5].

Втім, найважливіші завдання покладаються на таємну дипломатію під час війни. Саме під час ведення воєнних дій впливає головна ціль дипломатії загалом, і таємної дипломатії особливо – всіма доступними засобами забезпечувати виконання воєнних цілей, вчасно координувати і міняти самі цілі війни, строго узгоджувати їх з ходом, успіхами та невдачами на театрі війни. Таким чином, твердження, що з початком війни дипломатія припиняє свою діяльність, є категорично неправильними. Дипломатія продовжує виконувати широкий спектр завдань. Її успіхи та невдачі, за своїм значенням, часто бувають більш важливими ніж великі перемоги та поразки на фронті. Дипломатія залишається найважливішою зброєю державної політики. Зокрема, Перша світова війна поклала на таємну дипломатію обох союзів однакові по суті завдання, які можна охарактеризувати так:

1. Зміцнення союзних відносин всередині кожного з альянсів, шляхом підписання додаткових договорів щодо майбутнього розділу територій противника;

2. залучення нових союзників з числа «нейтральних» держав, шляхом щедрих обіцянок територій противника;

3. залучення на свою сторону держав-противників, шляхом обіцяння значних вигод.

4. Боротьба за залучення на свою сторону суспільної думки за кордоном (пропаганда), і викриття дій ворогів за кордоном [14, с. 156].

Виконання всіх цих завдань вимагало повної співпраці і тісної взаємодії між дипломатією та генеральними штабами. Втім, часто при реалізації своїх завдань, таємна дипломатія обох союзів зустрічалась з непереборними труднощами, які в більшості випадків було важко подолати. Так, наприклад, труднощі для Німеччини та Австро-Угорщини полягали в тому, що територіальні вимоги Італії стосувалися переважно території самої Австро-Угорщини, і німецькі дипломати витратили занадто багато часу, щоб переконати австрійський уряд піти на ці поступки, що так і не гарантувало перебування Італії у Троїстому союзі. В той же час, країни Антанти не змогли залучити на свою сторону Болгарію, оскільки основні її територіальні вимоги стосувалися земель Сербії, яка була союзницею Антанти.

Потрібно також зазначити, що успіх дипломатії під час війни неможливий без військових успіхів – саме таким чином було прискорено виступ Болгарії та Османської імперії на бік Німеччини, навіть не зважаючи на те, що договори про їхню участь у війні було укладено ще до початку війни [15, с. 157-158].

Отже, таємна дипломатія при наявності значної кількості переваг, також володіє і певною кількістю недоліків, які втім є не настільки суттєвими, щоби вплинути на поширеність використання самої таємної дипломатії. Тим не менше, спроби міжнародної спільноти на чолі з Вудро Вільсоном відмовитись від використання таємної дипломатії, яка була одним з засобів, які привели до початку Першої Світової війни зазнали невдачі, а технічний прогрес забезпечив швидку еволюцію таємної дипломатії, що особливо відобразилося на її сучасних компонентах та методах.

До основних компонентів таємної дипломатії слід віднести: «закриті» конференції, підписання таємних договорів, усні та негласні інструкції (дипломатам, послам, довіреним особам, емісарами), листування таємними каналами та ін.

«Закриті» конференції є доволі ефективним інструментом таємної дипломатії, адже участь кількох країн у таємних переговорах дозволяє більш ефективно приймати поставлені перед ними рішення. Щоправда, проведення закритих конференцій має серйозні недоліки, оскільки прибуття в державу іноземних лідерів, особливо значної кількості, не може залишитися непоміченим з боку громадськості та преси. Також існує певна проблема щодо участі у конференції великої кількості держав, адже при цьому можливість витоку інформації стає значно більшою, і тому результати такої конференції можуть бути не такими як очікувалось, у випадку якби в ній брала менша кількість держав. За участі у «закритій» конференції двох-трьох держав, сама конференція перетворюється у звичайні дво- або тристоронні переговори, що дозволяє ефективно зберігати конфіденційність результатів зустрічі. Як приклад проведення «закритої» конференції можна навести зустрічі країн Антанти (Англії, Франції, та США, які формально членами Антанти не були) на Паризькій мирній конференції у 1919-1920 рр. Незважаючи на наявність інформації про факт цих зустрічей, до них була прикута пильна увага світової громадськості, хоча дані про хід зустрічей та будь-яка інформація про прийняті рішення була засекреченою.

Підписання таємних дво- та трьохсторонніх договорів є найпоширенішим засобом таємного узгодження позицій кількох держав, який включає в себе широкий спектр можливих домовленостей між державами, від співробітництва в різних галузях, включно з союзами на випадок початку воєнних дій, до координації діяльності держав на міжнародній арені, та багатьох інших питань. Правда необхідно зазначити, що не всі договори укладаються в письмовому вигляді. Наприклад, в період перед Першою світовою війною, коли більшість європейських держав були монархіями, правлячі династії в яких були кровно пов'язані між собою, чимало делікатних питань вирішувалося в особистому листуванні між монархами, та залишалися в усній формі, як наприклад обмін особистими ад'ютантами між кайзером Вільгельмом II та царем Миколою II. Втім, договори які мали надзвичайну вагу для держави, все таки укладалися в письмовій формі, а рівень їхньої ваги, та відповідно секретності визначався заздалегідь. Переважно, з таємним договором були ознайомлені монарх, прем'єр-міністр (або канцлер) та деякі члени кабінету міністрів. На розгляд парламенту такі домовленості не виносилися.

Потрібно розуміти, що твердження деяких вчених про те, що основними прихильниками підписання таємних договорів є диктаторські режими [10, с. 40], є не зовсім правильним. Конституційну монархію, яка була формою правління більшості європейських країн наприкінці XIX ст. навряд чи можна назвати диктаторським режимом, навіть незважаючи на те, що наприклад, у Німецькій імперії протягом більш ніж

20 років практично всю повноту влади тримав у своїх руках канцлер Отто фон Бісмарк. Але і він, і кайзер Вільгельм II, який після звільнення Бісмарка утримував у руках всю повноту влади в країні, були залежні від парламенту у планах фінансування, особливо щодо виділення асигнувань на проведення військових дій. Французька Республіка, будучи формально державою з демократичним режимом, також брала участь у таємних переговорах і підписанні таємних договорів, особливо при створенні Антанти. США, в свою чергу, фактично були не проти, що країни Антанти брали участь у закритих засіданнях на Паризькій мирній конференції, навіть не зважаючи на вороже сприйняття президентом В. Вільсоном будь-яких закритих переговорів.

Усні та негласні інструкції – це додаткові, або навіть головні, настанови керівництва держави, на основі яких дипломати повинні вести таємні переговори з представниками інших держав. Звісно, кожен дипломат, який бере участь в переговорах від імені своєї держави, отримує вказівки щодо ведення цих переговорів. Але потрібно розуміти, що при проведенні будь-яких таємних переговорів, отримання будь-яких нових письмових чи офіційних вказівок з боку Міністерства закордонних справ чи інших чиновників значно ускладнюються, і дипломати переважно діють відповідно до раніше отриманих інструкцій. Проведення переговорів, а відповідно і отримання вказівок, залежить від багатьох чинників, як внутрішньодержавних, так і міжнародних подій. Так, під час переговорів у Брест-Литовську 1918 р., німецькі дипломати отримували вказівки щодо ведення переговорів, відповідно до становища Німеччини на фронті. Технічний прогрес значно спростив процес комунікацій і між самими дипломатами, і між дипломатами та центральними органами зовнішніх зносин, але зрозуміло, що так було не завжди. В давнину, коли листування та інша документація передавалась через кур'єрів, потрібно було бути дуже обачним, щоб таємні директиви не попали в чужі руки. Тому саме прагнення уникнути таких ситуацій і мало великий вплив на необхідність розробки методів шифрування, що активізувало роботу розвідувальних служб.

Листування закритими каналами є надзвичайно простим та ефективним знаряддям таємної дипломатії. Від листування всередині самого закордонного відомства до звітів послів про акту-

альну ситуацію в країні перебування, листування дозволяло вести таємні переговори та обмін думками без залучення до самих переговорів посередників. Наприклад, таємне листування відіграло значну роль у Німецькій імперії, адже кайзер Вільгельм II будучи родичом більшості європейських монархів, використовував свій вплив не тільки на дипломатичних представників європейських країн, але й на представників династії Гогенцоллернів, які були при владі в інших державах, наприклад короля Румунії Карла I, якому він писав в липні 1914 р., що як голова роду Гогенцоллернів він очікує на його активну допомогу і виконання підписаного договору щодо вступу Румунії у війну на боці Німеччини, пообіцявши також сприяти передачі Австро-Угорщиною Буковини Румунії. Також імператор Вільгельм відправив таємну телеграму царю Болгарії Фердинанду I, від якого він вимагав виступити на стороні Австро-Угорщини в майбутньому конфлікті, та королю Греції, якому він обіцяв розірвати будь-які стосунки (король Греції Константин I був одружений на сестрі Вільгельма II), якщо той виступить на боці Росії [16, с. 208-209]. Втім, особливо увагу в особистих стосунках він приділяв російському царю Миколі II, якого він у своїх листах прагнув схилити до тих чи інших авантюристських кроків, що дозволило б послабити Російську імперію, та як наслідок, уникнути війни на два фронти [14]. Втім, не завжди кайзер особисто займався листуванням з іншими монархами. Так, через неприязні стосунки з королем Англії Георгом V, переписку з ним вів брат кайзера Генріх Пруський [16, с. 207]. Таким чином, особисте листування між монархами відіграло ключову роль в дипломатичній практиці держав аж до кінця Першої світової війни.

Висновки з даного дослідження і перспективи. З огляду на вище зазначене, таємна дипломатія – це засіб здійснення зовнішньої політики, який використовує керівництво держави та його довірені особи в таємниці від суспільства та інших держав, задля полегшення ходу переговорів та отримання різноманітних переваг. Таємна дипломатія була одним з основних засобів, використання яких привело до початку Першої світової війни, але незважаючи на численні спроби перевести дипломатичні відносини у публічне русло, вона і надалі залишається ключовим фактором не тільки у стосунках між державами, але й при вирішенні міжнародних конфліктів.

Список літератури:

1. Back-channel Communication in the Settlement of Conflict [Electronic Resource]. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/233519424_Back-channel_Communication_in_the_Settlement_of_Conflict
2. Berridge G. Diplomatic Classics: Selected Texts from Comynes to Vattel / G. Berridge. – Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2004. – 216 p.
3. Berridge G. Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger / G. Berridge. – L.: Palgrave MacMillan, 2001. – 216 p.
4. Bjola C. The ethics of secret diplomacy: a contextual approach / Cornelius Bjola // Journal of Global Ethics. – 2013. – № 10. – P. 85-100.
5. Israeli Public Opinion Polls on the Peace Process [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pij.org/details.php?id=676>
6. Kirpichevsky Y., Lipsy P. The Dark Side of Democratic Advantage: International Crises and Secret Agreements / Yevgeniy Kirpichevsky, Phillip Lipsy. – [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://stanford.edu/~plipsy/papersecretagreements.pdf> – 45 p.
7. Klieman A. Statecraft in the Dark: Israel's practice of Quiet diplomacy / Aharon Klieman. – Boulder: Westview Press, 1988. – 140 p.

8. Melissen J. Summit diplomacy coming of age / Jan Melissen. – [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20030500_cli_paper_dip_issue86.pdf
9. Robertson D. The Routledge Dictionary of Politics / David Robertson. – L.: Routledge, 2004. – 528 p.
10. Singh N. Diplomacy For The 21st Century / Naunihal Singh. – New Delhi: Mittal Publications, 2002. – 215 p.
11. Wanis-ST. John A. Back Channel Diplomacy: Implications for Practice and Theory [Electronic resource] / Anthony Wanis-ST. John – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/228181668_Back_Channel_Diplomacy_Implications_for_Practice_and_Theory – 36 p.
12. Wanis-St. John A. Back-Channel Negotiation: International Bargaining in the Shadows [Electronic resource] / Negotiation Journal. – 2006. – Mode of access: <http://www.american.edu/sis/faculty/upload/Wanis-In-Theory-Back-Channel-Negotiation.pdf>
13. Wanis-St. John A. Back-channel diplomacy: The Strategic Use of Multiple Channels of Negotiation in Middle East Peacemaking [Electronic resource] – Mode of access: <http://fletcher.tufts.edu/PhD/PhD-Alumni/Alumni/Anthony-Wanis-St-John>
14. Wilhelm II – Nicholas II telegrams [Electronic Resource]. – Mode of access: http://wwil.lib.byu.edu/index.php/The_Willy-Nicky_Telegrams
15. Нотович Ф. И. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны / Филипп Нотович. – М.: Издательство академии наук СССР, 1947. – 748 с.
16. Полетика Н.П. Возникновение первой мировой войны. Июльский кризис 1914 г. / Николай Полетика. – М.: Мысль, 1964. – 606 с.

Костюк Д.А.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТАЙНОЙ ДИПЛОМАТИИ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ ТА ЕЕ ГЛАВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ

Аннотация

Проанализированы понятия и история изучения тайной дипломатии. Значительное внимание уделено причинам использования тайной дипломатии при осуществлении внешней политики государств. Рассмотрены основные недостатки использования тайной дипломатии. Исследованы основные компоненты тайной дипломатии. Выявлена роль тайной дипломатии в решении как локальных, так и глобальных конфликтов.

Ключевые слова: Тайная дипломатия, Германия, Первая мировая война, решение конфликтов, составляющие тайной дипломатии.

Kostyuk D.A.

Ivan Franko National University of Lviv

PECULIARITIES OF SECRET DIPLOMACY FUNCTIONALITY IN INTERNATIONAL RELATIONS AND ITS MAIN COMPONENTS

Summary

In the article, the term and the research history of secret diplomacy were analyzed. The reasons of usage of secret diplomacy in foreign policy of the states were found. The main lacks of the usage of secret diplomacy were considered. The main components of secret diplomacy were investigated. The role of secret diplomacy in the settlement of both local and global conflicts was analyzed.

Keywords: Secret diplomacy, Germany, World war I, conflict settlement, secret diplomacy components.